

Sírrelési módok vizsgálata három kiskundorozsmai avar temetőben

1. Bevezetés

A népvándorlás kori sírok feltárása során gyakran nem azt a helyzetet látjuk, mint ami a temetéskor fennállt, a csontok és a mellékletek tőlük szokatlan helyen vagy szokatlan pozícióban kerülnek elő. Ezért a jelenségért legtöbbször a sírrelés felelős. Munkámban a Kiskundorozsma közelében – Daruhalom, Kettőshatár I. és Kettőshatár II. lelőhelyeken – feltárt avar temetők kirabolt temetkezéseit vizsgálom. A hazai régészetben ritkán adódik olyan lehetőség, hogy egy korszakból egyszerre három, egymás melletti temető kerüljön elő. Ezért tudományos szempontból is rendkívül nagy szerencse, hogy lehetőség nyílt a temetők együttes elemzésére. A lelőhelyek egyidejű vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy a párhuzamos jelenségek és az eltérő jellegzetességek alapján a három közösség kapcsolatát érdemben vizsgáljuk.

Munkámat azzal kezdtem, hogy az ásatási dokumentáció (leírások, fotók, rajzok) alapján kiválasztottam az általam raboltnak vélt temetkezéseket.¹ Több esetben felül kellett bírálnom a leírásokban megfogalmazottakat, mivel azok többször olyan sírokat is raboltnak vélték, amelyek valójában nem voltak azok. Ezekben a sírokból legtöbbször nem a temetkezéssel egykorú, hanem későbbi bolygatások nyomai voltak megfigyelhetők (Árpád-kori és modern), melyeket nem lehetett ténylegesen rablásként értelmezni. A rabolt sírok kiválasztása után egy sírkatalógust hoztam létre, így a munka során részletesen megismerkedtem a temetők anyagával. Ezt követően elvégeztem a sírok komplex elemzését, mely dolgozatom fő tárgyát képezi.

Igyekszem a rabolt sírokat minél több szempontból elemezni, a témában felmerülő kérdésekre pedig a lehető legteljesebb válaszokat adni. Céлом egy olyan általános érvényű módszertan kidolgozása, mely természetesen nem csak kizárólag az avar korra érvényes, hanem minden olyan korszakra, amikor a sírrelés szokásával találkozhatunk.

A három temető feltárása 2003-ban és 2004-ben az M5 és a M43 jelzetű tervezett autópálya nyomvonalán végzett megelőző ásatások keretében zajlott. Mindhárom lelőhely Kiskundorozsmától É-ra helyezkedik el, a Maty-ér két partján [1. tábla].² A daruhalmi temető

¹ Ezúton szeretném megköszönni Mészáros Patrícának (régész, CSMKH SZJH), Paluch Tibornak (régész, Móra Ferenc Múzeum) és Szalontai Csabának (régész), hogy rendelkezésemre bocsátották az ásatási dokumentációt, valamint engedélyezték, hogy a rabolt sírokat feldolgozzam. Köszönettel tartozom továbbá témavezetőimnek, B. Tóth Ágnesnek (egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék) és Szalontai Csabának a türelmükért és a sok segítségért.

² MÉSZÁROS et al. 2006, 97.

használati ideje a közép avar korra, azaz a 7. század utolsó harmadára tehető. A Kettőshatár I. temető a 7. század végére, illetve a 8. század elejétől a 8–9. század fordulójáig, néhány sír esetében pedig a 9. század első harmadára keltezhető. A II. temetőt a 8. század második felében használták.

Az embertani anyag feldolgozása során kiderült, hogy a daruhalmi és a Kettőshatár I. temetőben is kerültek elő leprás egyének, megállapítható továbbá az is, hogy daruhalmi temető használatának vége egybeesik a Kettőshatár I. temető kezdetével. Mindezek alapján több mint valószínű, hogy a két közösség között fennállt valamilyen kapcsolat, a régészeti adatok (köztük a gyöngyök és a fülbevalók feldolgozása) alapján feltételezhető, hogy a daruhalmi közösség a Maty-ér túlsaján új temető (Kettőshatár I.) használatába kezdett.³

2. Sírrablás

A bolygatott temetkezések feltárása közben több jel is árulkodhat a sír korabeli felnyitásáról. Sok esetben már a kibontás előtt látni lehet, hogy egy sír bolygatott. Amikor a sírrablók kiássák a temetkezést, a sír betöltése (vagy annak egy része) keveredik más anyagokkal, majd így kerül vissza a rablógödörbe. Ezáltal a rablógödör feltöltése elkülönül a sír feltöltésétől. Ezek a sötét, vagy éppen világosabb elszíneződések lefelé haladva kisebbbbedhetnek, töltésszerűen szűkülhetnek, illetve elérhetik a sír fenekét is, így olykor meg lehet állapítani a bolygatás pontos helyét és célját. Ha a feltárás során nem lehet semmilyen elszíneződést megfigyelni, akkor a csontok elhelyezkedése alapján is lehet következtetni sírrablásra, azonban fontos megjegyezni, hogy a csontok elhelyezkedését sok más tényező befolyásolhatja. Vannak olyan sírok, amelyekben a rablás időpontjában a test még nem bomlott fel, így a csontok megmaradtak az eredeti helyükön. Bomláskor a holttest gyakran felfújódhat, ennek következtében is elmozdulhatnak a végtagok. Előfordulhat, hogy bizonyos állatok járatai keresztelik a sír aknáját, ebben az esetben az állatok el is mozdíthatják a csontok és a mellékletek egy részét.⁴ A csontok elmozdulása a koporsó egykori jelenlétével, bedőlésével is magyarázható.⁵

Az alábbiakban a három temető bolygatott temetkezéseit vizsgálom különböző szempontok alapján, melyek a következők: milyen arányban vannak kirabolva a temetők, hogyan helyezkednek el a csontok a sírokon belül, a sírrablók milyen típusú rablógödrök segítségével szerezték meg a kívánt tárgyakat. Ezek után részletesen kitérek a sírokon előkerült leletanyagra, illetve arra keresek választ, hogy milyen tárgyakat vihettek el a sírrablók a temetkezésekből. Tárgyalásra kerül, hogy mikor és kik hajthatták végre a sírok kirablását.

2.1. Rablottság

A vizsgált lelőhelyek közül Daruhalom, illetve a Kettőshatár I. temetők rablottsága arányában hasonló. A daruhalmi temető 93 sírjából 17, Kettőshatár I. temető 298 temetkezéséből 58 sorolható a rabolt temetkezések közé. Tehát az előbbi temető 18,3%-ban, míg az utóbbi 19,4%-ban tekinthető kiraboltnak. A Kettőshatár II. lelőhelyen feltárt temető rablottsága

³ SZALONTAI 2012, 149–152, 157; FÜLEKI 2014; KÖVÁRI 2014.

⁴ ASPÖCK 2003, 241–242.

⁵ TOMKA 1977–1978, 48.

nagyságrendekkel eltér a másik két temetőtől, valamint tudomásom szerint egyedülálló az eddig közölt Kárpát-medencei avar anyagban, ugyanis a 43 sír mindegyike korabeli rablás áldozatául esett, azaz a temető 100%-osan rabolt.

A daruhalmi temetőben főként férfi sírokat bolygattak meg, hiszen a rabolt sírok 64,7%-a férfi sír (11 sír), mindössze 11,8%-a női (2 sír) és 23,5%-a gyermeksír (4 sír). Kettőshatár I. temetőjében is hasonlóak az arányok, 41,4% férfi (24 sír), 29,3% női (17 sír) és 24,1% gyermeksír (14 sír). A II. számú temetőben a nők voltak többségben (51,2%), a férfi temetkezések csak a temető 30,2%-át teszik ki, a gyermeksírok pedig 11,6%-át. A halottak 7%-a nem meghatározható nemű [2. tábla 1].

2.2. A csontok helyzete

A daruhalmi temető 17 rabolt sírjának mindegyikében megfigyelhető volt a csontok különböző szintű elmozdulása. A felsőtestet minden temetkezésben erőteljes bolygatás érte, a csigolyák és a bordák nem anatómiai rendben helyezkedtek el [2. tábla 2]. A medence ritkán mozdult el, a karok általában a test mellett, nyújtva voltak találhatók. A lábak elhelyezkedését illetően megállapítható, hogy szinte minden esetben anatómiai rendben maradtak. A 118. sír betöltéséből 2 db lábujjperc, a 119. sírből pedig a kézcsontok egy része került elő a betöltésből, ami arra utal, hogy a rablók visszatemették a sírgödörket. A 152. sírt teljesen feldúlták, a koponyát és a combcsontokat leszámítva egyetlen csont sem maradt eredeti helyzetében.

Külön vizsgálva a férfi, női és gyermeksírokat, nincs túl nagy különbség a rablás módszerét illetően, hiszen a rabolt sírok nagy része férfi temetkezés, valamint szinte az összes sírt a felsőtestre koncentrálni rabolták ki.

Kettőshatár I. lelőhelyen a csontok nagyfokú elmozdítása, feldúlása jellemző. A felsőtest csontjai nagyon kevés esetben maradtak *in situ*, ugyanis legtöbbször ezt a testtáját bolygatták meg a sírrablók. 28 sírnál figyelhető meg, hogy a felsőtest csontjai hiányosak, elmozdultak, vagy teljesen össze vannak keverve, esetleg egy kupacba vannak pakolva, míg a lábszárcsontok eredeti helyzetben maradtak. 11 temetkezést dúltak fel teljesen a rablók, ezekben a sírokban csak néhány, vagy még inkább egyetlen csont sem maradt *in situ* [3. tábla 1].

A teljesen feldúlt sírok között egyenlő arányban oszlanak meg a férfi, női illetve a gyermeksírok, azonban a felsőtestre irányuló bolygatások szempontjából a férfi sírok vannak többségben (13 sír), a női és a gyermek sírok csak kisebb részét bolygatták meg ily módon.

A Kettőshatár II. temetőben még az I. temetőnél is nagyobb mértékben dúlták fel a sírokat. 34 temetkezést teljesen átforgattak, legtöbbjükben alig található néhány csont (14 sír szinte üres), sokszor a betöltésből került elő a csontok zöme. 8 temetkezés esetében a rablás csak a felsőtestre koncentrált. A 670. sírban eltemetett egyén csontváza maradt meg legépebben, csak a koponya és a bal alkar volt bolygatott.

Egy-egy temetkezésben más egyénhez tartozó vázrészek is előkerültek, pl. a 424. sír K-i végében egy kb. 10 csigolyából álló gerincoszlop feküdt *in situ*, melyhez bordacsontok tartoztak. A gerinc mellett előkerült egy combcsont, csigolyák és egy állkapocs, melyek egy másik csontvázhoz tartoztak. A sírban 4 térdkalácsot találtak. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy egyidejűleg több sír is nyitva lehetett, a sírrablók kidobálták a csontokat a

sírokból, majd munkájuk végeztével egy részüket visszadobálták a kitermelt földdel együtt, olykor nem törődve azzal, hogy melyik sírhoz tartoztak.

2.3. A rablógödrök típusai

A rablógödröket nem minden esetben lehetett megfigyelni a feltárás közben. A daruhalmi rabolt sírok közül csak a 140. sírnál sikerült azonosítani a rablóaknát [3. tábla 2]. A sír közepének K-i oldalához és az É-i végéhez egy-egy nagyobb folt kapcsolódott, melyek valószínűleg a sírra ráásott kutatóárkok foltjai lehettek. A felsőtest gyakori bolygatottsága alapján arra lehet következtetni, hogy a legtöbb sírt a sírrablók tudatosan egy, a felsőtestre irányuló aknán át közelítették meg, melyek akár fokozatosan szűkülhettek.

A Kettőshatár I. temetőben 8 sírnál rendelkezünk információval a rablógödörre vonatkozóan. Ezek közül 5 a felsőtestre irányult, egy csak a sír fej felőli végére, a váll vonaláig terjedt ki (222. sír), egyet pedig a halott derekára ástak rá (236. sír). Mivel a temető bolygatott vázainak zömmel a felsőteste roncsolódott, ezért feltételezhető, hogy a többi temetkezést is hasonló rablóaknákkal nyitották fel a sírrablók. Kivételes az 501. sír, amely felett nagyméretű ovális folt jelentkezett, ami minden bizonnyal a rablógödör nyoma volt [4. tábla 1]. Érdekes, hogy kb. 20 cm mélységtől már csak az eredeti sírgödörn belül folyt tovább a rablóakna ásása, mely a sírrablók nagyfokú precizitásáról tesz tanúbizonyságot.

Kettőshatár II. teljesen kirabolt temetőjének 43 sírjából 20-nál figyelhető meg rablógödörre vonatkozó adat. Ennek fele olyan rablóaknáról számol be, amely nyesési szinten eltorzította a sírgödör foltját (ovális vagy szabálytalan alakú folt), majd 10–20–30 cm mélyen már az eredeti sírgödör falain belül folytatódott. Hasonló módszerrel rabolhatták ki a Kettőshatár I. temető 501. sírját is, továbbá azokat a temetkezéseket, melyeknek foltjai a nyesési szinten szabálytalan alakúak voltak (további 7 sír), erre a daruhalmi temetőben is van példa.

Egyes sírokat, illetve a temető szélét ún. kutatóárkokkal próbálták a sírrablók megkeresni. A 420., 439. és a 443. sírt így fedezhették fel, ugyanis mindegyik temetkezéstől néhány méterre egy-egy függőleges falú, egyenes aljú árok volt megfigyelhető. A 717. rablóárkot a temető közepén ásták meg, mely talán a leggazdagabb temetkezés keresésére szolgált.⁶ 4 alkalommal lehetett megfigyelni, hogy egyetlen rablógödörrel több sírt is kiraboltak. A 434. és a 435. sír felett egy nagy folt körvonalazódott a nyesési szinten, ezt követően pedig a legtöbb temetkezéshez hasonlóan a sírrablók a sírgödrökön belül folytatták a tevékenységüket. A 433. objektumon keresztül a 705., 706. és 707. sírokat rabolták ki, a 426. objektum (rablógödör) pedig a 708. és a 709. sírt bolygatta meg. A 680. objektum (rablógödör) feltárása során 20 cm mélységben kirajzolódott a 711. és a 712. sír foltja [4. tábla 2].

Mindhárom temetőben megfigyelhető, hogy a bolygatott sírok egy része a nyesési szinten szabálytalan alakú folttal rendelkezik, amely kb. 20 cm mélységben az eredeti sírgödörben folytatódott tovább. Ez arra enged következtetni, hogy a sírrablók tisztában voltak a sírok elhelyezkedésével a temetőkön belül, illetve a sírok kirablását nagyon precízen vitték véghez.

⁶ SZALONTAI et al. 2014, 164.

2.4. A leletanyag

Az ép és a bolygatott sírok leletanyagának összevetésével lehet arra következtetni, hogy a sírablók milyen tárgyakat vihettek magukkal. Mindegyik lelőhely esetében elvégeztem az összehasonlítást és a következő eredményre jutottam:

Daruhalom lelőhelyen a férfi sírok között megfigyelhető, hogy a rabolt sírokban egyáltalán nem került elő fülbevaló, valamint átlagosan kevesebb övcsat volt jellemző. A sírablók minden bizonnyal az ékszereket tulajdonították el, így a fülbevalókat, ezen kívül az értékeesebb (bronz, ezüst) övtartozékokat. Elképzelhető, hogy különböző eszközöket is magukkal vittek, legalábbis erre utalhat ezen tárgyak teljes hiánya a rabolt sírokban. Az ép női és gyermektemetkezésekben előforduló fülbevalók viszonylag nagy száma miatt ugyanaz feltételezhető, mint a férfi síroknál, tehát az ékszereket ugyancsak elvitték a sírablók.

A Kettőshatár I. temetőben a sírablók a férfi sírokból valószínűleg a fülbevalókat, illetve az öv értékes tartozékait vagy egyben az egész övet lophatták el. A temető férfi sírjainak többségét a felsőtestre és a medencére irányulóan bolygatták meg, így valószínű, hogy a sírablók a férfitemetkezésekből elsődlegesen az övet kívánták megszerezni. Csak 5 rabolt sírból került elő övveret, amely arra utalhat, hogy a bőr, amelyre fel voltak erősítve a veretek, már felbomlott vagy nagyon gyenge állapotban lehetett a rablás időpontjában. A bőr bomlási ideje nem ismert, hiszen nagyon sok tényező befolyásolhatja.⁷ Azok a temetkezések, amelyekben ezek a veretek előkerültek, kivétel nélkül teljesen fel voltak dűlva, azaz a csontok szétszórva, a sírgödör különböző részein kerültek elő, tehát a temető régebbi sírjai közé tartozhattak. A néhány előkerült fegyver alapján nem zárható ki az sem, hogy a kirabolt temetkezésekben is lehetettek fegyverek. Az elszíneződött csontokkal rendelkező sírok közül mind a 4-ben férfi volt eltemetve. Az elszíneződések utalhatnak eltulajdonított övcsatokra, vagy mint például a 252. sír esetében – ahol az ujjperceken lehetett a zöld foltokat megfigyelni –, gyűrűre is. Az ép női és gyermektemetkezésekben előforduló fülbevalók nagy száma is arra enged következtetni, hogy a többi sírban is hasonló mennyiséggel lehetett számolni.

Az eltulajdonított fémtárgyakról sokszor árulkodhatnak a csontokon észlelhető zöld foltok, patinanyomok. Ezek az elszíneződések valamilyen réztartalmú fémtárggyal való érintkezés eredményei. A körülményektől függ, hogy a nyomok mennyi idő alatt alakulnak ki a csontokon, elképzelhető, hogy viszonylag hamar megjelennek, ha a közvetlen környezetükben lévő fémtárgy korróziója elindul.⁸ A temető 4 sírjának csontjain lehetett zöld foltokat megfigyelni. A 47. sír esetében az egyik orsócsonton, a singcsonton, a medencén és az egyik combcsonton voltak ilyen nyomok, míg a 252. sírban az ujjperceken figyeltek meg zöld foltokat. A 262. és a 613. sírokban a medencén voltak elszíneződések, a 613. sírban még a bal alkarcsonton is észlelhetőek voltak a zöld foltok. Egyik sírban sem kerültek elő olyan tárgyak, amelyek szokványos helyzetük alapján a foltokat okozhatták volna. A tárgyaknak közvetlenül kellett érintkezniük a csontokkal, ami azt jelenti, hogy ezeknél a vázagnál a lágyrészek teljes felbomlása már bekövetkezett jóval a rablás előtt. Mind a négy temetkezésnél erről tanúskodnak a csontvázak is.

⁷ A bőr fajtája, vastagsága, megmunkáltsága, a föld nedvességtartalma, a talajtípus, a koporsó, a halott öltözete, a fémtárgy közelsége, illetve a holttestből származó váladékok játszhatnak közre a bomlási folyamatban.

⁸ Molnár Erika antropológus (SZTE TTIK Embertani Tanszék) szóbeli közlése alapján.

A Kettőshatár II. temető leletanyagának vizsgálata a másik két temetőhöz képest problémásabb feladat, hiszen a 100%-os rablottság miatt nincs olyan ép temetkezés, amely a rablott és az érintetlen sírok összevetésében segítene. Ennek ellenére a férfi sírokban különböző fegyverek (nyílhegyek, íjtartozékok, balta), övtartozékok, aranyveretek is kerültek elő, valamint női temetkezésekben is előfordult néhány nemesfém tárgy, veretek és fülbevalók. Ezek alapján feltételezhető, hogy az ilyen típusú, gazdag eltemetettre utaló tárgyakból a rablás előtt jóval több lehetett. A gyermeksírok leletei között az edények és a koporsókapcsok dominánsak.

5 temetkezés esetében a csontokon zöld elszíneződések látszottak. A 423. sírban az ujjperceken, a 424. sírban a sarokcsonton, a sípcsonton és a szárcapocscsonton, a 430. sírban a koponyán két oldalt a fül magasságában, a 622. sírban a sarokcsonton, a 709. sírban pedig az ujjperceken lehetett a foltokat megfigyelni. Egyik temetkezésben sem került elő olyan lelet, amely az elszíneződéseket okozhatta volna, így valószínűleg a sírrablók ezeket a tárgyakat magukkal vitték. Az ujjak esetében gyűrűt, a koponya két oldalán lévő foltok alapján pedig fülbevalók egykori meglétét lehet feltételezni. Mind az öt sírt teljesen feldúlták a sírrablók, eszerint a temetés és a rablás között hosszabb idő telt el, amely elég lehetett ahhoz, hogy a réztartalmú tárgyak a csonttal közvetlenül érintkezve zöld foltokat hagyjanak és a váz egyes részei elmozduljanak egymástól.

A nagyméretű sírgödrök alapján nem kizárt, hogy állatok (köztük lovak) is voltak a sírokban, amelyeknél ugyancsak előfordulhattak értékes mellékletek. Egyedül a 711. sírból került elő lóra utaló melléklet: egy korrodált, erősen töredékes, hurkos fülű, ívelt talpalójú vaskengyel, illetve egy aranylemezből préselt, lekerekített végű, téglalap alakú lószerszámveret. A bőrévekhez hasonlóan a lószerszámok szíjazata is felkelthette a sírrablók figyelmét, nem véletlen tehát, hogy csak egyetlen veret került elő a temetőben. Elképzelhető, hogy a lószerszámhoz készített szíjak vastagabbak, strapabíróbbak voltak a bőréveknél, hiszen gyakori és erőteljes igénybevételnek voltak kitéve, így ezek később indulhattak bomlásnak, mint az övek. A temetkezések archaeozoológiai vizsgálata szerint csak 10 sírból származik lócsont, síronként átlagosan 2-2 db. A 711. sírból viszont nem került elő lócsont, pedig a leletek alapján várható lett volna. Tehát az intenzív rablás során a lócsontvázakat is roncsolhatták a sírrablók, ugyanúgy, mint az emberi maradványokat, hiszen ezekben a temetkezésekben az emberi csontokból is igen kevés volt megtalálható.

2.5. Mikor rabolhatták ki a sírokat?

Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a sírok kirablásának időpontjához, több tényezőt is érdemes részletesen megvizsgálni. Voltak-e olyan, a felszínen is látszódo jelek a rablás időpontjában, melyek segíthették a sírrablók a tájékozódását; hogyan helyezkedtek el a csontok a sírban (holttest felbomlásának fázisai); milyen viseleti elemekkel temették el a halottat és ezek mennyi idő alatt bomolhattak fel stb. Tekintettel kell lenni a koporsók korhadási idejére is, mivel a három temetőre különböző arányban, de jellemző a koporsóhasználat.

Sajnos ezek vizsgálatával kapcsolatban elmondható, hogy a különböző anyagok, illetve a holttest felbomlásának időtartama lelőhelyenként, valamint korszakonként eltérhet, hiszen az eltérő közegek mindenhol másként hatnak a szerves anyagokra. Emiatt tehát nagyon nehéz olyan időintervallumokat meghatározni, melyek jól használhatóak tájtól, közegtől,

illetve lelőhelytől függetlenül. Ennek függvényében a kísérleti régészet sem hozhat eredményt,⁹ hiszen – jelen esetben – a késő avar kori helyzetet lehetetlen a tárgyalt területen megfelelően rekonstruálni.

A csontok elhelyezkedése plusz információkkal szolgálhat a sír kirablásának idejét illetően, hiszen ezekből lehet arra következtetni, hogy a holttest a felbomlás mely fázisában lehetett a bolygatás idején. 1. Röviddel a temetés után, amikor a test rothadó állapotban van; 2. hosszabb idővel a temetést követően, amikor a halott lágy részeinek pusztulása már végbe ment, azonban üreg van a sírban, azaz a koporsó még nem roskadt össze; 3. a bolygatás hosszú idővel a temetés után történt, ekkor már a koporsó is beszakadt, tehát nincs üreg a holttest körül.¹⁰

A bomlás folyamatát különböző tényezők befolyásolhatják, pl. víz, levegő, hőmérséklet. Fontos az is, hogy a test milyen állapotban volt a halál időpontjában; mennyi idő telt el a halál és a temetés között; van-e koporsó, és ha igen, mekkora és milyen fából készült. Függhet attól is, hogy az eltemetett kövér vagy sovány volt-e; valamint attól is, hogy milyen öltözetben temették el; milyen a talaj típusa; illetve voltak-e szerves anyagból készült mellékletek a sírban, mivel azok felgyorsíthatják a bomlás folyamatát. Átlagosan a holttest lágy részeinek felbomlása kb. 10 évig tart, de nedvesség esetén ez a folyamat sokkal több időt is igénybe vehet.¹¹ A továbbiakban ezt a 10 évet veszem alapul a temetők sírjainak vizsgálata során, azonban nyilvánvalóan ez az intervallum nem helytálló minden egyes temetkezés esetében, hiszen akár mindhárom temetőben eltérő viszonyok játszhattak közre a holttest felbomlásában.¹²

Időrendi szempontból a viseleti elemek tartóssága és elbomlása is jelentős. A bőrövekkel és a lószerszám szíjzatával kapcsolatban fentebb már megjegyeztem, hogy 1–2 db magányos veret valószínűleg csak abban az esetben kerülhet elő, ha a bőr, amelyre fel voltak erősítve, már részben vagy teljesen megsemmisült. Mivel azokban a temetkezésekben, ahol ezt meg lehetett figyelni, a holttest már teljesen felbomlott, a csontok helyzete alapján, elképzelhető, hogy ez a folyamat közel azonos időt vehetett igénybe, mint a különböző megmunkált bőrök esetében.

2.5.1. Kiskundorozsma–Daruhalom

A 17 temetkezést egy kivétellel a felsőtestre koncentrálni rabolták ki, tehát a holttestek hosszabb idővel a temetést követően lettek megbolygatva, amikor a lágyrészek pusztulása már végbement. A koporsók a legtöbb esetben jól megfigyelhetőek voltak, ezeket általában 2 cm vastag deszkából alakították ki.¹³ A 21. sírban jól kivehető volt a koporsó foltja, melynek vonalát kísérve néhány csont is előkerült, amely egyértelműen a koporsó meglétét bizonyítja a rablás időpontjában. Mindezek alapján a 152. sír koporsójának kivételével a koporsók

⁹ Természetesen itt most nem a holttest felbomlásának időtartamára gondolok.

¹⁰ SÁGI 1964, 389–392.

¹¹ ASPÖCK 2003, 242–243.

¹² Tettamanti Sarolta a vác–kavicsbányai avar temető vizsgálatá során minimum 3 évben határozta meg a holttest felbomlását (TETTAMANTI 1972, 46), míg Bakay Kornél szerint ez a folyamat 5 év alatt megy végbe (BAKAY 1973, 78).

¹³ A daruhalmi koporsók hosszanti oldalai párhuzamosak voltak, általában szűkre tervezték őket, emiatt a halott testét szorosan be is csavarták valamilyen lepellettel annak érdekében, hogy beférjen a koporsóba (MÉSZÁROS et al. 2006, 98).

feltételezhetően még jó megtartásúak voltak a rablás idején, mivel ebben az esetben a sírt teljesen átforgatták, így a koporsó is megrongálódott, ha az még addigra nem esett szét. A 118. sír estében a lábujjsontok, a 119. sírnál pedig a kézcsontok egy része a betöltésből került elő, így elképzelhető, hogy e két temetkezés koporsója is széteshetett a kirablás idejére. Ezek a sírok lehetnek a temető legrégebbi temetkezései.

A fafajta ismerete nélkül is megállapítható, hogy legalább 8–10 évnek kell elteltie a 2–3 cm vastag deszkák elkorhadásáig,¹⁴ azonban a holttest teljes felbomlása is kb. 10 évig tart. Amennyiben a koporsók tényleg jó megtartásúak voltak a kirabláskor, akkor 8–10 évnél több ideig álltak el a földben.

Néhány sír esetében a sírgödörök alsó és felszíni sarkaiban egy-egy kiugró kis fül rajzolódott ki. A fülek vonalában, a sarokban kör átmetszetű oszlopra utaló nyomokat figyeltek meg a sír aljától a nyelési szintig. Ezek az oszlopok a föld felszíne fölé emelkedő, valószínűleg tetőszerű konstrukciót tarthattak, amelyet sírhant gyanánt emelhettek a halott fölé. Az így kialakított sír feletti hant minden bizonnyal tovább maradt látható, mint a földkupacok. Tomka Péter a felszíni, fából készített sírjelek fennmaradási idejét kb. 60 évre teszi,¹⁵ ebből kifolyólag a felszíni faszerkezetek is elállhattak kb. 60 évig. Hasonlóan a holttest felbomlásához, itt is meg kell jegyezni, hogy ezek a faszerkezetek akár temetőnként eltérő ideig állhattak el, így a 60 év egy megközelítőleges intervallum. A kirabolt sírok közül a 41. és a 130. sír esetében ugyanilyen oszlopnymokat észleltek a feltárás során. Mivel a sírok kirablása legalább 10 évvel a temetés után következhetett be a csontok helyzete és a koporsók alapján, így nagy valószínűséggel a sírrablók láthatták ezeket a konstrukciókat. Alátámasztja ezt a feltevést az is, hogy a sírok (41. és 130. sír) faltjai a nyelési szinten kevésbé vannak eltorzítva.

A temetőből fejfára, sírjelre vonatkozó adat is van. A 132. rabolatlan temetkezés betöltésében a felszíntől egészen a halottig észlelhető volt egy hengeres, fekete betöltési réteg [5. tábla]. Mivel a sírrablók a bolygatott sírok betöltését a legtöbb esetben teljesen átforgatták, így célszerű volt a fejfa eltávolítása is, melynek visszahelyezésére minden bizonnyal nem fektettek hangsúlyt. Emellett más tényezők is közrejátszhatnak abban, hogy csak kevés sír esetében sikerült a fejfa maradványait megfogni. Az elszíneződés észlelhetősége függ a talaj típusától, a vízháztartástól, a sírgödör mikroklímájától, a felhasznált fafajától, valamint a fa vastagságától is.¹⁶ Ezek szerint nem kizárt, hogy a 17 rabolt sír között is voltak sírjellel rendelkezők. Az efféle sírjelölések jelezhették a halott nemét, korát illetve társadalmi rangját is,¹⁷ a megfelelő jelekkel ellátott fejfa magát a halottat jelképezte.¹⁸ A 132. sír fejfája valószínűleg látszódott a rablások időpontjában, azonban valamilyen okból kifolyólag mégsem nyitották fel a temetkezést. A sírból 3 db vascsat, vaskés, kova, vaskarika, valamint egy bronz- és egy vastárgy került elő, amely azt igazolja, hogy a sírban eltemetett személy nem volt magas rangú.

¹⁴ A koporsók élettartama átlagosan kb. 10 év, bár ez nagyban függ a fa fajtájától. A bükkből készült koporsók tartanak ki a legtovább, akár 35 évig (ASPÖCK 2003, 243), a tölgyfa koporsók 8–15 évet bírnak ki (BAKAY 1973, 78).

¹⁵ TOMKA 1992, 71.

¹⁶ TOMKA 1977–1978, 48.

¹⁷ TRUGLY 1991, 258.

¹⁸ TOMKA 1985, 298.

2.5.2. Kiskundorozsma–Kettőshatár I.

Ha ugyancsak a 10 éves intervallumot vesszük figyelembe a lágyrészek felbomlásánál, akkor a felsőtesten megbolygatott és a teljesen átforgatott csontvázakat tartalmazó sírokat a temetést követően minimum 10 évvel rabolhatták ki. Azoknál a temetkezéseknél, ahol a bolygatás ellenére nagyjából *in situ* megmaradtak a vázak, arra következtethetünk, hogy a testet összetartó izomzat a rablás időpontjában még nem bomlott fel teljesen, így 10 évnél rövidebb időnek kellett eltelnie a temetés és a sír kirablása között.

A rabolt sírok között csak alig 1–2 temetkezésben lehetett megfigyelni koporsóra vonatkozó adatokat, amely összefüggésbe hozható a bolygatásokkal is, hiszen ha egy sírt teljesen átforgattak, akkor a temetkezésben lévő föld is átforgatásra kerülhetett, tehát az igen nehezen megfogható elszíneződések a sír alján könnyen megsemmisülhettek, illetve a még meglévő famaradványok súlyosan rongálódhattak. Ennek ellenére a teljesen feldúlt 162. sírban sikerült koporsóra utaló nyomokat megfigyelni. Hasonlóan a daruhalmi temető közösségéhez, a Kettőshatár I. temetőben is ácsolt deszkakoporsókba temetkeztek. Ezeknek a koporsóknak a fennmaradási ideje minimum 8–10 év lehetett. A 162. sír esetében azt kell feltételeznünk, hogy a csontváz hamarabb felbomlott, mint a koporsó, ugyanis ez utóbbi maradványai a feltárás idején jól megfigyelhetők voltak, tehát a rablás idején még nem korhadhatott el. Tehát a 162. sírt több mint 10 évvel a temetést követően rabolhatták ki.

Több temetkezésnél megfigyelhetők voltak a sírgödörben gerendázatra utaló nyomok, amelyek minden valószínűség szerint felszínén álló szerkezetet tarthattak.¹⁹ A rabolt sírok közül egyedül a 47. sírnál van adat oszlophelyek meglétéről. Ahogy az már fentebb említésre került, az ilyen felszínén álló faszerkezetek sokáig, több évtizeden (akár 60 éven) keresztül megmaradhettek, így valószínűleg több temetkezés esetében is több mint 10 év telt el a kirablás ideje és a temetés között.

2.5.3. Kiskundorozsma–Kettőshatár II.

A sírok többsége (34 temetkezés) teljesen fel lett dűlve, tehát a csontok elhelyezkedéséből arra lehet következtetni, hogy a rablás olyan időszakban történt, amikor már a test izomzata, lágy részei már nem tartották össze a holttestet, így ezeknél a temetkezéseknél is a rablások időpontjának alsó határa minimum 10 évre tehető.

Több temetkezés esetében megfigyelhető, hogy bizonyos vázrészek hiányoznak, vagy több holttesthez tartozó vázrészek találhatók egy sírgödörben. Ebből az következik, hogy a sírok közötti átdobálás csak úgy volt lehetséges, ha a sírok egy része vagy mindegyike egy adott időpontban nyitva volt, azaz rablásukra egyszerre került sor.²⁰

A sírok legalább kétharmada koporsós temetkezés volt a koporsóvasalások és a koporsókapcsok alapján. A csontok helyzetéből fakadóan biztos, hogy a koporsók maradványait is szétverték. Egyes koporsókapcsok a betöltésből kerültek elő, tehát a földdel együtt a koporsó maradványait is kidobálhatták a sírgödörökből, majd a visszatemetéskor ezek újra bekerültek

¹⁹ MÉSZÁROS et al. 2006, 100.

²⁰ SZALONTAI et al. 2014, 167.

a gödörbe. A koporsódeszkák ebben a temetőben sem voltak vastagabbak 2–3 cm-nél, ami azt jelenti, hogy a koporsók élettartama minimum 8–10 év lehetett.

A 424. sír K-i végében egy kb. 10 csigolyából álló gerincoszlop feküdt *in situ*, melyhez bordacsontok tartoztak. Ezen csontok együttes elmozdítása csak úgy történhetett meg, ha üreg volt a temetkezésben, tehát a koporsó még nem korhadt el a rablás időpontjában. Ha a koporsó időtartamát minimum 8–10 évre tesszük, akkor ennél kevesebb idő telhetett el a temetés és a rablás között. A 424. temetkezés így minden bizonnyal a fiatalabb sírok közé tartozik.

Említettem már, hogy a sírrablók kutatóárcokkal kezdték el keresni a sírokat, ami azt jelenti, hogy a rablás időpontjára a sírok egy részének felszíni nyoma már eltűnt és ezért voltak kénytelenek ezt a technikát alkalmazni. Megállapítható tehát, hogy a kutatóárcokkal megtalált, valamint kirabolt sírok (420., 439., 443.) lehettek a temető legrégebben megásott temetkezései.

A rablógödörök a legtöbb esetben a nyelési szinten eltorzították a sírgödör faltját, azonban lefelé mélyülve, kb. 20 cm után kizárólag a sírgödörön belül haladtak. E precizitás alapján, illetve, hogy a temető összes sírját megtalálták a sírrablók, arra lehet következtetni, hogy sírok döntő többségénél még észlelhetők voltak a felszíni jelölések (sírhant, fejfa, tetőszerű konstrukció, így maximum 60 év telhetett el a temetés és a sírok kirablása között.

A másik két temetőhöz hasonlóan ezeknél a síroknál is találtak olyan cölöpnymokat, melyek felszínen álló építményt tarthattak. Ezek a konstrukciók minden bizonnyal tovább maradtak láthatóak, mint a földből kialakított sírhant. 4 sír esetében (434., 439., 453., 707.) figyeltek meg felszínre épített szerkezetet, ebből kettő (434., 439.) mellett azonban kutatóárcot is húztak a rablók, ami azt jelenti, hogy a rablások idején már ezek a faszerkezetek sem látszódtak. Így nem kizárt, hogy ezen néhány sír esetében 60 évnél több idő telt el a temetés után a sírok kirablásáig, tehát ezek a sírok lehettek a temető legidősebb temetkezései.

2.6. Kik rabolhatták ki a sírokat?

Mindhárom temetőben megfigyelhető, hogy a rablásokat nagyon precízen, gyakorlatilag a sírgödörön belül hajtották végre. Ez arra utal, hogy a sírrablók ismerték a temetőket, valamint tudhatták, hogy melyek a leggazdagabb temetkezések, tehát minden valószínűség szerint avarok voltak a temetők kirablói. Elképzelhető, hogy léteztek kifejezetten sírrablásra szakosodott csoportok is. A saját közösség sírjainak kifosztása más népeknél is szokás volt (pl. langobardok, mongolok),²¹ melyet a társadalom bizonyosan megvetett és elítélt, a germánok törvényei például tiltották és súlyosan büntették is a sírrablást.²²

A daruhalmi temetőt használó közösség a temető felhagyása után valószínűleg a Kettőshatár I. lelőhelyen feltárt temetőt használta, és valószínűleg csak a temetőváltás után rabolták ki a 17 sírt. Kőhegyi Mihály szerint egy temető sírjait csak akkor rabolhatták ki, mikor a nemzetség hatalmát megdöntötték, tagjai elpusztultak vagy elvándoroltak.²³ A sírok hasonló

²¹ KŐHEGYI 1994, 279.

²² SÁGI 1963, 68. A ménfőcsanakai langobard temető feldolgozása kapcsán Vaday Andrea említi, hogy nem meglepő a magas rablási arány, hiszen az Itáliában írásba foglalt törvénykönyv, az *Edictum Rothari* külön pontban foglalkozik a sírrablással (VADAY 2008, 46).

²³ KŐHEGYI 1994, 279.

módszerrel vannak kirabolva, ezek szerint egy sírabló csoport tevékenységéhez lehet kötni a temetkezések kifosztását, melyet közel egy időben hajthattak végre. A temetőn belül ez a 17 sír nem egy tömbben, hanem szétszórva helyezkedett el, tehát ez is azt bizonyítja, hogy a sírablók tudták, hogy mely sírokat érdemes felnyitni. Elképzelhető ezek szerint, hogy a Kettőshatár I. közössége (melybe beleolvadt a daruhalmi közösség) rabolta ki a daruhalmi temetőt. Azonban joggal lehet azt állítani, hogy egy közösségen belüli leszármazottak tisztelték annyira őseiket, hogy azok temetkezéseit nem gyalázták meg annak kirablásával. Természetesen az sem kizárt, hogy az autópálya nyomvonalán kívül más avar közösség is temetkezett, akik közeli kapcsolatban állhattak a Kiskundorozsmán eltemetettekkel, olyanokra, hogy ismerték a temető belső rendjét, de mégsem annyira, hogy ne rabolják ki a sírjaikat.

A Kettőshatár I. temető esetében, – hasonlóan a daruhalmi lelőhelyhez, – ugyanezeket a lehetőségeket lehet számba venni. Vagy a saját közösség rabolta a temetőt, vagy egy közeli, eddig még feltáratlan temetőt használó csoport.

A Kettőshatár II. temető sírablói tudhatták egy fennálló szájhagyomány alapján, hogy az eltemetettek egy kiemelkedően gazdag közösség tagjai voltak. A rablás intenzív mivolta jelzi a rablók erős kutatási és kincskeresési vágyát. Igen felkészült sírablók lehettek, alaposságukat bizonyítja a kutatóárokok megléte, hatékonyságukat pedig az igazolja leginkább, hogy a temető összes sírját sikerült kirabolniuk. Ha elfogadjuk azt, hogy tényleg fennállt valamilyen hagyomány a temető gazdagságát illetően, akkor csakis régóta a közelben élő közösség tagjaira gondolhatunk a II. temető rablóinak kiletétét illetően.²⁴ Sági a vörsi temetővel kapcsolatban azt állítja, hogy a temető kirablója a vörsi telep szolganépe lehetett, hiszen ezek az emberek ismerhették leginkább a jelölések alapján eltemetett személyeket és tisztában lehetettek a temető belső rendjével is,²⁵ ezen kívül mivel alávették voltak, még akár bosszúként is tekinthettek egykori „elnyomók” sírjainak kirablására. Ehhez hasonlóan esetlegesen a Kettőshatár I. temető közössége lehetett a II. temető „szolganépe”, amelyre rátelepült egy olyan közösség, amely az uralkodó osztályt reprezentálta. Mivel a II. temetőt a 8. század második felében használták, az I. temetőt pedig tovább a 8–9. század fordulójáig (néhány sír esetében akár a 9. század első harmada is felmerülhet), nagy valószínűséggel a temető felhagyása után az I. temető népe rabolta ki a 43 síros gazdag temetőt.

3. Összegzés

A Kiskundorozsma–Daruhalom és a Kiskundorozsma–Kettőshatár I. lelőhelyeken a Kárpát-medencében feltárt avar temetőkhez hasonlóan a sírok kb. 1/5-e rabolt. A Kiskundorozsma–Kettőshatár II. temető azonban 100%-os rablottságával egyedülálló az egész Kárpát-medencében. Ennek oka minden bizonnyal a temetőben eltemetettek gazdagsága és a róluk feltételezhetően fennmaradt szájhagyomány lehetett. A daruhalmi temetőben a férfi sírokat bolygatták meg leginkább, Kettőshatár I. lelőhelyen az eredeti arányokhoz képest hasonló arányban vannak kirabolva a férfi, a női és a gyermeksírok is.

²⁴ SZALONTAI et al. 2014, 164–165.

²⁵ SÁGI 1963, 68–69.

Daruhalom lelőhelyen a sírablók az ékszereket, főként a fülbevalókat, illetve az értéke-
sebb övtartozékokat tulajdoníthatták el. A Kettőshatár I. temetőben is ugyancsak a fülbeva-
lók és az övek, övszerelékek hiányoznak a rabolt sírokból. Nem kizárt, hogy a férfisírokban
fegyverek is voltak. A II. temető esetében csak a hátrahagyott leletekből lehetett az elrabolt
tárgyakra következtetni. A temetőben előkerült aranyleletek és a fegyverek szerint ezekből a
tárgyakból eredetileg jóval több lehetett. Kettőshatár mindkét temetőjében néhány csontvá-
zon zöld foltokat, ún. patinanyomokat lehetett megfigyelni. Az I. temetőben a legtöbb ilyen
nyom övcsatra vagy valamilyen övveretre utalt, ugyanis ezek a medencén voltak észlelhe-
tők. A II. temetőben ezek az elszíneződések előfordulási helyeik alapján gyűrűre és fülbeva-
lóra utalhatnak.

A daruhalmi sírokat minimum 10 évvel a temetés után rabolhatták ki a csontok és a kopor-
sómaradványok alapján. A rablások felső határa kb. 60 év lehet, ugyanis a felszíni fakonst-
rukciók megközelítőleg ennyi ideig maradtak fenn. A 132. sírban észlelt fejfa rámutat arra,
hogy a rabolt sírokat is hasonló módon megjelölhették a temetéskor vagy a gyászidőszak
leteltével. Ezek a sírjelek valahogyan jelezhették a halott nemét, korát, valamint rangját is.
A 132. sír fejfája nagy valószínűséggel még látszódhatott a rablás időpontjában, azonban
alacsony rangja miatt nem nyitották fel ezt a temetkezést.

A Kettőshatár I. temető rabolt sírjainál is minimum 10 évnek kellett eltelnie a temetés
után, hiszen a csontokat összetartó izomzat szinte minden esetben teljesen felbomlott már a
rablás idejére. Több temetkezésben szintén megfigyelhetőek voltak gerendázatra utaló nyo-
mok, amelyek fennmaradási ideje kb. 60 évre tehető.

A II. temetőben a legtöbb sír a másik két temetőhöz hasonlóan minimum 10 év után eshe-
tett rablás áldozatául. Legrégebben a kutatóárokokkal megtalált sírokat áshatták meg, mivel
ezek a kifosztás idején már nem teljesen látszódhattak, tehát akár több mint 60 évvel a teme-
tés után rabolták ki őket.

Mindhárom lelőhelyen jellemző, hogy a sírablók igen precíz munkát végeztek, jól ismer-
ték a temetőket, így azt gondolom, hogy avarok voltak a sírok kirablói. A daruhalmi közös-
ség valószínűleg a temetőváltás után visszatért, hogy saját felmenőinek sírjait kirabolja.
Valószínűleg a Kettőshatár I. temetőt is a saját közössége fosztogatta. A II. temetőt pedig
a szolganépe, azaz az I. temető közössége dúlhatta fel, hiszen a sírablók tisztában voltak a
II. temetőben eltemetettek nagyfokú gazdagságával, valamint azt is tudták, hogy körülbelül
meddig terjedhettek a sírok.

A legtöbb írott forrás ambivalensen áll a sírablásokhoz, a társadalom által elfogadhatat-
lan tevékenységnek állítja be, azonban a régészeti források arra utalnak, hogy a sírok kirab-
lása nem minden esetben mondott ellent a nép elképzeléseinek. Felmerül a kérdés, hogy
mi történik a leletekkel a rablás után, esetleg használják-e tovább a tárgyakat. Ahhoz, hogy
közelebb kerüljünk ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához, fontos lenne egy nagyobb
adatmennyiség kiértékelése. A sírablások vizsgálatának fő problémáját a kevés információ
okozza, ugyanis a legtöbb feltárást követően gyakran csak a rablás tényét említik ahelyett,
hogy a sírablást a temetkezési szokásokkal szoros összefüggésben részletesen vizsgálják.
Mindehhez az ásatások pontos és teljes körű dokumentációja szükséges, hiszen a kirabolt
sírok ugyanolyan fontos régészeti források lehetnek, mint a bolygatatlan temetkezések.

IRODALOM

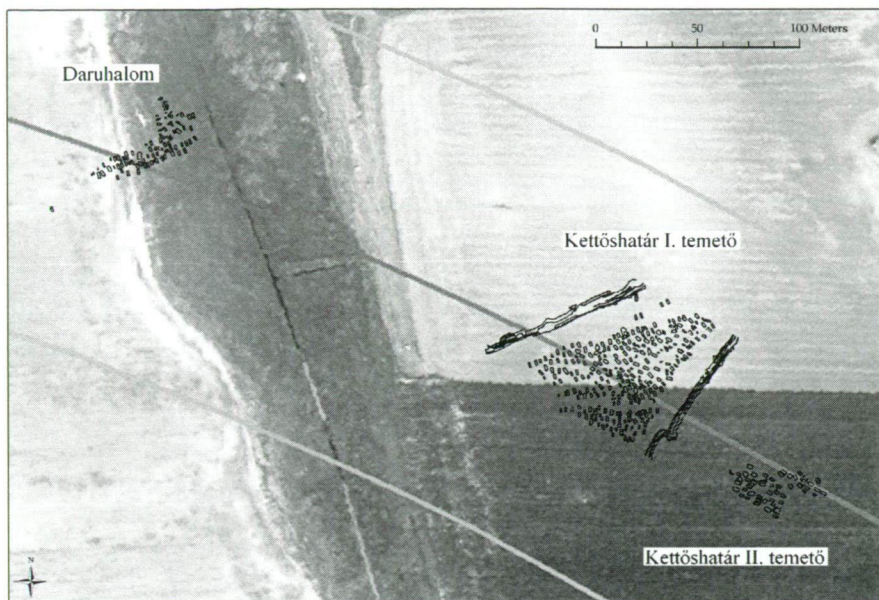
- ASPÖCK 2003 = Aspöck, E.: Graböffnungen im Frühmittelalter und das Fallbeispiel der langobardenzeitlichen Gräber von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz, Niederösterreich. *ArchA* 87 (2003), 225–264.
- BAKAY 1973 = Bakay K.: Az avarok időrendjéről (Újabb temetők a Balaton környékéről). *SMK* 1 (1973), 5–86.
- FÜLEKI 2014 = Füleki O.: *Kiskundorozsma-Daruhalom és Kettőshatár avar kori temetőinek gyöngyanyaga*. Szakdolgozat. Kézirat. Szeged 2014.
- KÖHEGYI 1994 = Köhegyi M.: Sírrablás a magyarországi szarmatáknál. In: *A kőkortól a középkorig: Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 277–283.
- KÖVÁRI 2014 = Kövári A.: *Ékszerek a kiskundorozsmai avar kori temetők sírjaiban. Kiskundorozsma-Kettőshatár út I-II. számú és Kiskundorozsma-Daruhalom dűlő II. számú avar kori temetők fülbevalóinak elemzése*. Szakdolgozat. Kézirat. Szeged 2014.
- MÉSZÁROS et al. 2006 = Mészáros P.–Paluch T.–Szalontai Cs.: Avar kori temetők Kiskundorozsma határában. (Előzetes beszámoló az M5 autópályán feltárt lelőhelyekről) [In: „Hadak útján...” XV. A népvándorlás kor fiatal kutatói 15. konferenciájának előadásai. Szerk.: László J.–Schmidtmayer R.] *Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek* 8 (2006) 97–109.
- SÁGI 1963 = Sági K.: A vörsi langobard temető újabb ásatási eredményei. *VMMK* 1 (1963), 39–78.
- SÁGI 1964 = Sági, K.: Das langobardische Gräberfeld von Vörs. *ActaArchHung* 16 (1964), 359–408.
- SZALONTAI 2012 = Szalontai Cs.: Ismét az avar kori lepráról. In: „Hadak útján XX.” *Népvándorlaskor Fiatal Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete*. Szerk.: Petkes Zs. Budapest–Szeged 2012, 149–161.
- SZALONTAI et al. 2014 = Szalontai Cs.–Benedek A.–Károly L.: A Kiskundorozsma Kettőshatár úti II. avar temető 434. sírja. *MFME* Új folyam 1 (2014), 161–221.
- TETTAMANTI 1972 = Tettamanti S.: Előzetes jelentés a Vác-Kavicsbányai avar temető feltáráról. *StudCom* 1 (1972), 45–52.
- TOMKA 1977–1978 = Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz III. Koporsóhasználat a tápi temetőben. *Arrabona* 19–20 (1977–1978), 17–108.
- TOMKA 1985 = Tomka P.: Kis avar néprajz. In: *Az őshazától a Kárpátokig*. Szerk.: Szombathy V. Budapest 1985, 270–313.
- TOMKA 1992 = Tomka P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön* I. Szerk.: Novák L. [AJMK] Nagykovács 1992, 65–73.
- TRUGLY 1991 = Trugly S.: A Komárom-Hajógyári avar temető feltárása. *MFME* 1984/1985-2 (1991), 257–264.
- VADAY 2008 = Vaday A.: A ménfőcsanakai langobard temető. In: *Jöttek – mentek: langobardok és avarok a Kisalföldön*. Szerk.: Molnár A.–Nagy A. –Tomka P. Győr 2008, 45–54.

Methods of grave robbing in three cemeteries from the Avar Period in Kiskundorozsma

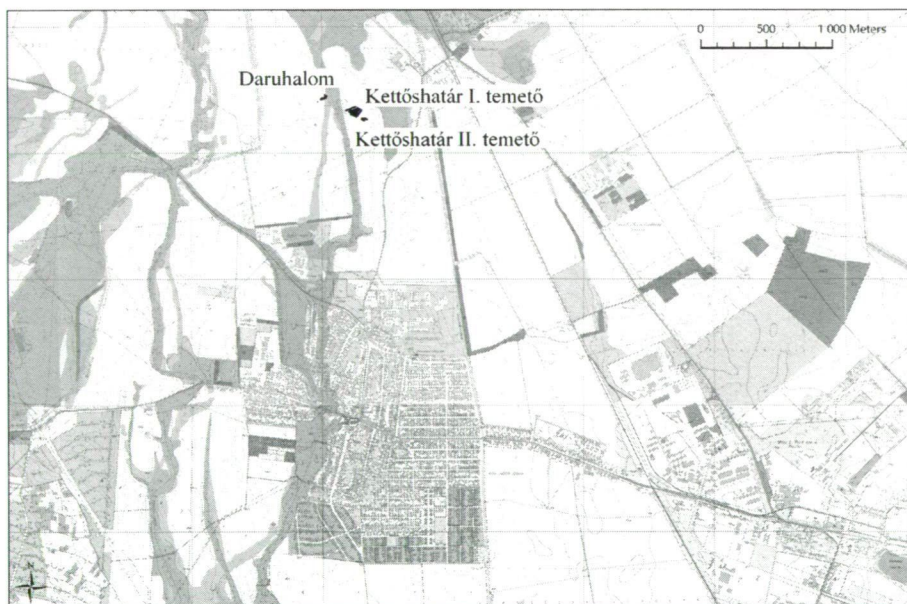
People using the cemetery at Daruhalom (93 graves) on the western bank of the Maty-ér (brook) abandoned it at the end of the 7th century and probably opened a new one on the opposite, eastern bank. This new cemetery (Kettőshatár I) was used from the turn of the 7th and 8th centuries until the turn of the 8th and 9th centuries (and, in some cases, the first part of the 9th century can come into consideration). This cemetery contained 298 graves. There is another graveyard (Kettőshatár II) 60 meters away from this to the east, which, with its 43 graves, was used in the second half of the 8th century. Probably, it belonged to a different, smaller group of people. The two groups could have an inferior-superior type of relationship judging from the anthropological and archaeological results.

This work is based on the comparison and examination of these cemeteries and concentrates mainly on the observable grave robbery in them. I analyse in detail the rate of robbed graves in the cemeteries, the grave robbing techniques and methods and the position of the bones in the disturbed burials. I try to reconstruct what the grave robbers may have taken based on the finds left behind. And lastly, I try to determine who and when could rob these graves.

In the graveyard of Daruhalom 17 out of 93 graves were robbed. In Kettőshatár I site the rate is similar, 58 out of the total 298 graves were robbed. In percentages, this means 18.3% in the former and 19.4% in the latter case. In contrast, in Kettőshatár II all of the 43 graves were robbed. This rate, together with the methodical robbery and fast back-filling of the graves suggest that the community using this cemetery was wealthier than the people using the other two cemeteries in its immediate vicinity and also than most communities in the middle region of the Great Hungarian Plain at the time. It is also outstanding that the rate of Mongoloid people in Kettőshatár II is the highest amongst all the cemeteries of the Carpathian Basin.

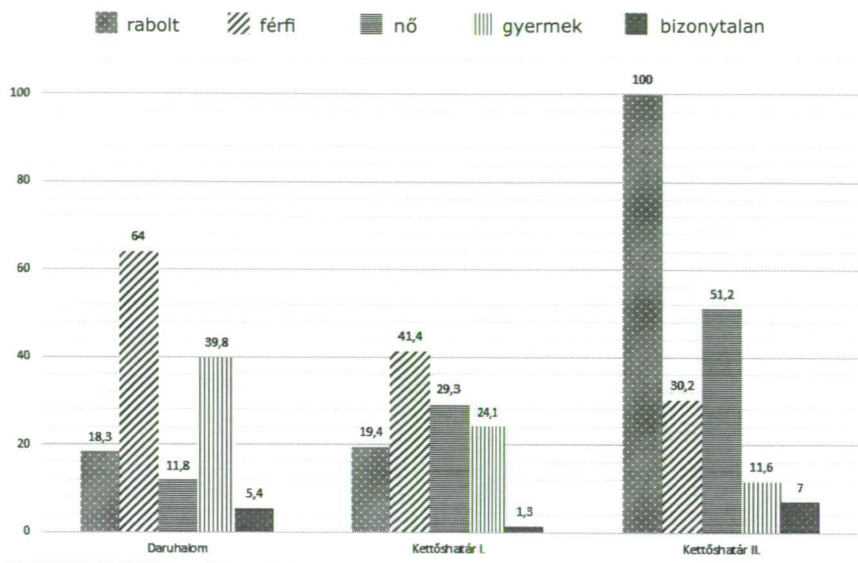

1

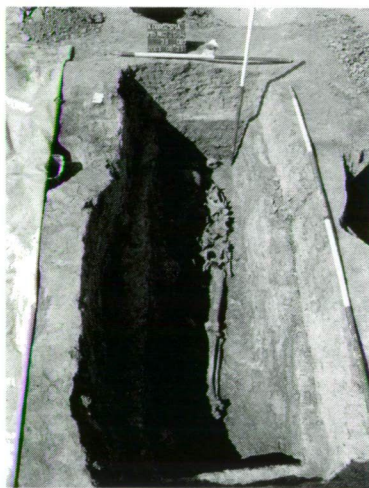
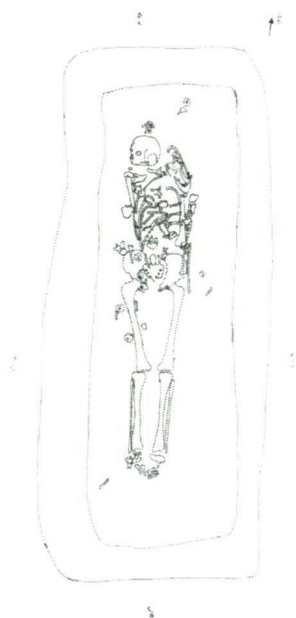

2

1. tábla: 1.: A temetők az autópálya nyomvonalában; 2.: Kiskundorozsma és környéke vízrajza

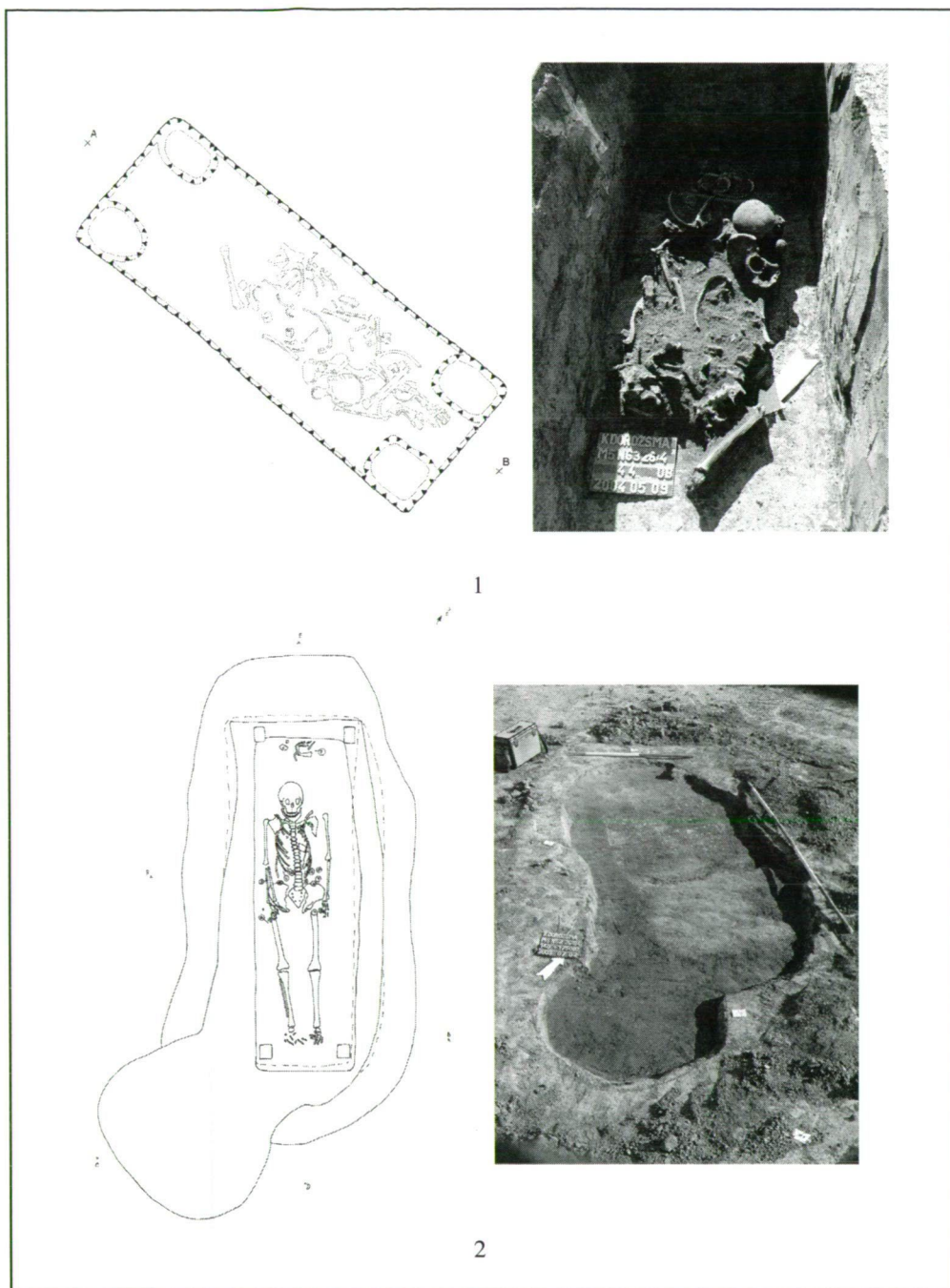

1

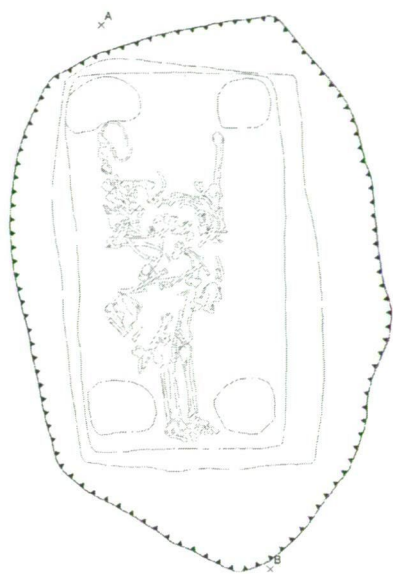

2

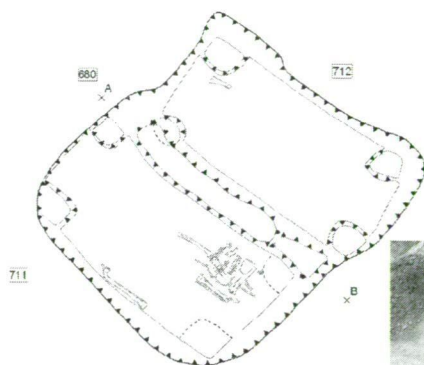
2. tábla: 1.: A temetők rablottsága és a rabolt sírok aránya a nemek tekintetében;
2.: A sírrablók a felsőtest csontjait bolygatták meg (Daruhalom 38. sír)

3. tábla: 1.: A csontok a sírfenéken össze-vissza helyezkednek el (Kettőshatár I. 44. sír);
2.: A sírgödörhöz rablóakna csatlakozik (Daruhalom 140. sír)

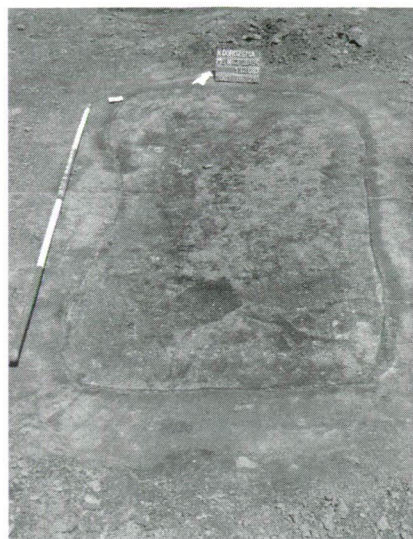

1

2

4. tábla: 1.: Nagyméretű ovális folt a sírgödör felett (Kettőshatár I. 501. sír);
2.: Egy rablógödörrel egyszerre két temetkezést raboltak ki (Kettőshatár II. 711., 712. sír)

5. tábla: Fejfa maradványai a sírban (Daruhalom 132. sír)